

APROXIMACIÓ HISTÒRICA A LA CRIPTA DE SANTA MARIA DE CERVERA¹

Ramon Gené Capdevila

I. Introducció

Com hom sap, una cripta és una construcció arquitectònica subterrània, generalment sota el presbiteri dels temples, a fi d'acollir-hi la tomba o les relíquies d'un sant. Aparegudes inicialment en algunes basíliques paleocristianes, assoliren el seu màxim desenvolupament en l'art preromànic, romànic i gòtic. Així mateix, també pot tractar-se d'una església o capella situada en un pla inferior al de l'església principal, essent d'aquest tipus la cripta de Santa Maria de Cervera.

En efecte, ens hem de situar a l'església de Santa Maria de Cervera. Al respecte, hem de tenir present que aquesta té el seu inici al segle XIII sobre antigues ermites

dels segles XI i XII, que la major part de l'actual edifici es construeix al segle XIV d'estil gòtic català, i que el campanar, si bé es projecta també al segle XIV, es construeix majoritàriament durant el segle XV.

Al segle XVI, entre d'altres, es construeix la cripta, com veurem més detingudament, i al segle XVII, concretament entre 1619 -1633, s'edifica la capella del Santíssim Misteri (*el fet prodigiós havia tingut lloc el 6 de Febrer de 1540*). Finalment, l'enderrocament de la porta principal i ampliació de la nau es produeix als segles XVIII i XIX. I a cavall dels segles XX i XXI té lloc una important restauració de tot el conjunt.

---

¹ El dia 1 de novembre, festivitat de Tots Sants, un nombrós públic va acudir a la descoberta de la cripta de l'església de Santa Maria de Cervera. En la vetllada van intervenir Mn. Xavier Romero, rector de la parroquia, el Sr. Joan Riu, que va oferir la seva experiència de baixada a la cripta i un servidor, que va fer-ne una pinzellada de la seva història. Així mateix, els assistents van poder contemplar el reliquiari d'una Santa Espina que probablement havia estat situat a la cripta. Com sigui que des d'ençà ha estat diversa la gent que m'ha sol·licitat, alguns de forma reiterada, que publiqui les notes més rellevants de la història i vicissituds de la referida cripta certerina, perquè serveixin per a general coneixença i eventuals estudis posteriors, i aprofitant la tribuna que ofereixen aquests "*Quaderns del Barri de Sant Magí*", veritables llibres, en majúscula, de fe, història, cultura i societat local, a continuació us oferim una "*Aproximació històrica a la Cripta de Santa Maria de Cervera*", amb què venim a complir les referides peticions, i que gustosament sotmetem a qualsevol altre estudi més ben documentat.

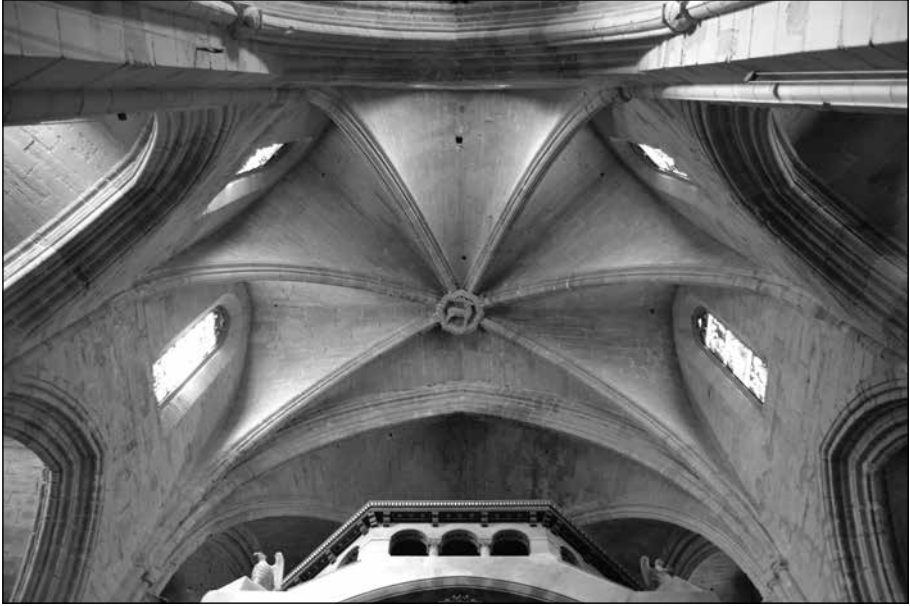
Porta actual d'entrada a la Cripta.

Centrant-nos en la cripta, les fonts documentals les trobem fonamentalment a l'arxiu parroquial i a l'arxiu comarcal. Els principals investigadors que se n'ocupen, si bé pràcticament sempre dins d'una anàlisi més global de les obres de l'església o de les seves capelles, són Mn. Crispí Borràs, Mn. Ramon Pinós, el Sr. Faust de Dalmases, el Sr. Ferran Razquin, el Sr. Francesc Carreras Candi, el conegut historiador Sr. Agustí Duran i Sanpere, i més recentment, el Sr. Josep Lucaya Trilla, el Sr. Josep M. Llobet i Portella, la Sra. M. Teresa Salat, i el Sr. Ramon M. Xuclà. Menció especial mereix, per la seva especificitat, l'article de Ramon Cardona i Lluís Pujol, "*Resultats de la intervenció arqueològica a la nau central de Santa Maria de Cervera: Una cripta en espera*" publicat a la revista URTX, núm 12 (1999) pàg 45-56.

II. Construcció.

Encara quan no fóra desassenyat defensar que, com succeí en moltes ocasions, haguessin quedat com a cripta algunes de les esglésies primitives al ser construït el nou temple, sembla però que no fou així. Al respecte, la idea de disposar d'una cripta a l'església de Santa Maria de Cervera parteix del testament del Sr. Lluís de Vilaplana, fill de Cervera i amb casa al carrer Major, Senyor de Balsareny i de Durban, castlà de Copons, comandador de Lagunarrota de l'Orde de Calatrava, nascut entre 1521-1523 i que morí poc abans de 1584. Sens dubte, resultaria molt interessant la recerca a partir del destacat llinatge o dinastia Copons, amb importants personatges en la història del nostre país.

Segons la voluntat testamentària

Vista de la volta sobre l'altar major, a imatge de la Cripta.

de l'indicat Sr. Lluís de Vilaplana, la cripta s'havia d'edificar a semblança de la de Santa Maria del Pi de Barcelona, així mateix, per la proximitat històrica i geogràfica presenta moltes similituds amb la Cripta de Manresa, en la que hi participà l'escultor Jaume Padró, ben conegut a la nostra ciutat per ser l'autor de les belles obres escultòriques del Paranimf de la Universitat i de la capella del Santíssim Misteri. En el procés de la construcció de la cripta ceriverina, segons la documentació conservada, hi intervingueren, en un primer moment, els mestres de cases: Jaques, Novell i Perelló i els mestres de fusta Saurina i Oliveres. També hi participaren, posteriorment, els mestres Alegre, Sala i Saule. Entre altres detalls, està documentat que els graons per a baixar-hi havien de ser rodons, a imatge dels de pujar a l'altar.

La seva edificació però, com totes les obres de certa envergadura de la nostra ciutat, no estigué exempta d'entrebancs, tot i comptar amb l'aprovació de les més altes autoritats eclesiàstiques i civils.

El més destacable fou, sens dubte, el problema econòmic, pel que finalment el Consell acordà concedir un préstec de cinquanta lliures a fi que s'enllestís. Finalment, quedà acabada als volts de Nadal de l'any 1588.

Aquesta data s'hauria fet constar en una inscripció col·locada a la seva entrada. La localització de la citada inscripció posaria fi, a més, al debat sobre on era precisament l'entrada a la cripta, doncs està clar que no s'hi accedia per darrera l'altar com en l'actualitat sinó pel davant, ja sigui pel centre o bé, molt probablement, per un dels laterals.

Per a una millor comprensió de la seva construcció hem de destacar especialment el treball de Josep M. Llobet Portella a “*Les obres més rellevants fetes a l’església de Santa Maria de Cervera durant els segles XVI i XVII*”, Miscel·lània Cerverina, 17, CMC, Cervera (2004); en què es transcriu bona part de la documentació existent al respecte en els arxius.

III. Usos de la cripta.

Encara quan el testador disposava que hi “*sia posat lo sanctíssim sacrament amb una llàntia cremant contínua*”, així com d’enterrar-hi el seu cos, no tenim constància que aquest ús primigeni efectivament es realitzés. Ara bé, si que hi ha indicis que ens indiquen que s’hauria fet servir per enterraments, i d’aquí que les parets s’haguessin revestit de calç, per higiene, amb anterioritat al recobriment de la resta de l’edifici en ocasió de la seva ampliació i també és molt probable que el santíssim sacrament hi fos allotjat, almenys una temporada.

Així mateix, s’ha de destacar que existí la temptativa, vers l’any 1616, de dedicar la cripta al Santíssim Misteri de Cervera, proposta que finalment no es dugué a terme donada la rellevància creixent d’aquest miracle i festa cerverina i que, sens dubte, necessitava d’una capella notablement més gran. És segur però que seria força diferent la fisonomia i evolució posterior de la cripta, que encara avui, no cal dir-ho, conservaríem esplendorosament, com potser la pròpia configuració de la festa del Santíssim Misteri. Citar igualment que aquesta proposta ha comportat que alguns autors hagin confós la voluntat del testador, posar-hi el Santíssim Sacrament, amb

posar-hi el Santíssim Misteri.

Doncs bé, descartades les finalitats anteriors, ens centrarem en l’ús més destacat que va tenir la cripta, d’altra banda bastant desconegut, i que fou el que li donà, en ser la seva seu, la Confraria de la Sang de Jesucrist, instituïda el 13 de març de 1589, motiu pel que hom esmenta també a la cripta, més encertadament amb la seva veritable utilització, com a “*Capella subterrània de la Sang de Jesucrist*”.

L’anàlisi amb amplitud de l’esmentada confraria, així com la seva relació amb la confraria de la Sang de Barcelona, establerta el 1547 a la capella del Santíssim de la Sang a l’església del Pi (*Santa Maria dels Reis*), excedeix de l’exposició d’aquestes notes i constitueix un altre interessant objecte d’estudi, com resultaria, d’altra banda, l’anàlisi de les importants confraries cerverines, de les que els arxius en conserven nombrosa documentació.

En destacarem però alguns fets anecdòtics que tenen incidència en la cripta cerverina. En primer lloc, i perquè l’ocasió s’ho escau, hem d’indicar que les Confraries de la Sang, com la Vera Creu, de la que Cervera celebra el Sant Misteri, prenen un especial protagonisme en plena Contrareforma, a partir del Concili de Trento (1545-1549, 1551-1552 i 1562-1563), i són especialment impulsades pels dominics i, especialment, per Sant Vicenç Ferrer.

Noteu que aquest frare té una relació directa amb la nostra ciutat, doncs vingué a predicar-hi i, segons una antiga tradició, estant al Convent de Sant Domènec de

Vista de la Cripta, plena de runa.

Cervera se li aparegué el fundador de l'Orde. A més, com a ningú dels amics de Sant Magí se li escapa a aquestes alçades, fou precisament també per la influència dels dominics que anem anualment a la Brufaganya a buscar l'aigua miraculosa de l'anacoreta que després es reparteix per la ciutat.

D'altra banda, hem d'indicar que la confraria de la sang de Barcelona tenia com a capella pròpia a l'església del Pi, la del Santíssim, fet que ens pot fer pensar que, efectivament, a Cervera el Santíssim Sagrament també podria haver estat situat a la cripta, com ja hem citat, doncs és aquesta capella la que demanà expressament, entre d'altres peticions, la confraria de la Sang de la nostra ciutat.

La Confraria de la Sang, tenia una doble funció: venerar, d'una banda, la Sang de Crist, i preocupar-se, per l'altra, del que podríem anomenar la sang dels homes, això és, perquè s'entengui, vetllar els condemnats a mort i acompanyar-los, vestits amb vestes, fins al patíbul o lloc de l'execució. Es dona la circumstància, per la proximitat en les dates, que precisament un dels primers condemnats als que degueren assistir fou el lladre del Santíssim Misteri. I també era a la cripta on, com indiquen diverses fonts, es complien les penitències públiques i canòniques. Com a última curiositat, indicar que les ciutades confraries de la Sang, en general, tenien privilegi de sol·licitar l'indult dels reus.

Vista de la Cripta, plena de runa.

Per últim, no podem deixar d'esmentar ni que sigui breument la relació que tingué la citada Confraria de la Sang amb la posterior Congregació dels Dolors, o, més concretament, amb l'“*Associació de Congregants de la Mare de Déu dels Dolors*”, fundada pel bisbe que fou de Solsona Manuel de Alba, el 29 de novembre de 1691 i que continuà amb les citades funcions d'acompanyar els sentenciats a mort.

Al respecte, citar també que una estona abans de l'execució, mentre s'acompanyava el condemnat al lloc on aquesta s'havia de dur a terme, es tocava al campanar el toc de congregació, que és el toc de bilandó, el nostre toc de festa, però realitzat molt lentament, i que, tal vegada s'hauria anomenat anteriorment com a toc de la sang.

Segons la tradició oral, existiria també almenys un túnel subterrani, des de la cripta fins a l'església dels Dolors, construïda a partir de 1725, o bé que inclús desembocaria fora de la muralla. Això seria així perquè, al que ara és la plaça del fossar, hi havien estat situades les cases de la importantíssima confraria del Sant Esperit i també, segons algunes fonts, la de la Sang, pertanyent a la confraria que ara ens ocupa. Aquesta incògnita és però una altra qüestió que mereix, sense dubte, una comprovació i aprofundiment per separat.

IV. Declivi i tancament.

Segons les informacions dels contemporanis de l'època, el tancament de la cripta es produí en ocasió del trasllat del cor des del centre de la nau al *presbyterium*, si bé hem de suposar que el seu declivi comença amb força anterioritat

Reliquiari amb la Santa Espina.

a aquesta data, i tenint ja últimament només funcions de magatzem.

En efecte, el lloc originari del cor, d'on segons reputats experts mai no havia d'haver sortit, era el presbiteri, ara bé, donades les seves reduïdes dimensions i l'augment de la clerecia fou habitual que aquest s'allargués cap al centre de la nau, com podem observar avui encara, entre d'altres, en la catedral de Barcelona.

El trasllat que ara ens ocupa és el retorn des del centre de la nau a novament el presbiteri, que era un tema recurrent des de feia força anys i segons els últims i més documentats estudis es produí vers l'any 1775, la qual cosa implicava la construcció d'un nou baldaquí per a l'altar, a més del cor i el reracor, obra del reconegut escultor Jaume Padró. És doncs en aquesta data en la que hem de concloure, almenys provisionalment, que

es tanca la cripta.

Finalment, en ocasió de les importants obres d'ampliació de l'any 1821 i posteriorment les de renovació de l'altar major de 1922, en què la cripta s'omplí amb la runa dels enderrocs que encara avui hi trobem, s'hauria completat el seu tancament i, amb contades excepcions, el seu progressiu oblit. Sí que hi ha però un orifici que ens permet l'accés i que s'hauria deixat a fi de poder comprovar la fortalesa de la construcció, que es va reforçar, i segons resultaria dels testimonis de guix practicats a les voltes de la cripta que suporten el pes del baldaquí i l'altar.

Els estudis i projectes de recuperació són força escassos. En l'Informe de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, datat el 31 de març de 1921 i donant compte dels treballs fets durant l'any 1920, consta que *“el Servei ha fet encara diferents projectes de conservació i altres gestions per aconseguir (...) la de la Cripta de l'església de Santa Maria de Cervera”*, que no degué anar més enllà.

Igualment ens consta que durant l'última restauració integral de l'església de Santa Maria, propiciada pel qui fou rector de la parròquia Mn. Josep Torres, es va valorar i es desestimà la recuperació de la cripta ateses les circumstàncies de l'obra, la feina necessària i, altra vegada, la limitació en els recursos per afrontar-ho.

V. Insígnies, talles i relíquies.

Per acabar, doncs tampoc és qüestió d'esplaiar-nos més de l'estricament necessari, volem ressenyar les insígnies, talles i relíquies de la cripta.

En quant a les insígnies gravades a les claus de volta d'aquesta capella fan referència a la Confraria de la Sang. Concretament la clau de volta a la que es pot tenir accés, just a sota de l'altar, té esculpit el calze.

En relació a les talles hem de destacar el Sant Crist de la Sang, imatge que hauria presidit la cripta i era portada pels membres de la confraria esmentada quan acompanyava als ajusticiats.

Tenim notícia que, un cop tancada la cripta va ser traslladada a l'interior del temple, arribant finalment a ocupar la capella absidal del Sant Crist de la Sang, abans de la Pietat. Finalment el 1887 s'integrà en un retaule, probablement construït pel Sr. Josep Antoni Fàbregas, amb estructura en forma de templet neogòtic, on s'ubicà un complet grup escultòric amb la referida talla del Crist Crucificat de la Sang, i dues grans imatges, de la Verge i Sant Joan, al peu de la creu.

El conjunt fou destruït, i cremades les imatges, durant l'última guerra civil, si bé hom en conserva una fotografia a l'Àlbum fotogràfic Faust de Dalmases i Massot de l'Arxiu Comarcal. (*Pèrdua catalogada en el projecte de recerca "Art en Perill" de la UB*).

Per últim, cal destacar el reliquiari d'una espina de la corona de la Passió de Jesús. Al respecte, resulta documentat que la Confraria de la Sang sol·licità una de les espines de la corona de Nostre Senyor, que hauria estat concedida per la Comunitat entre les que aquesta tenia.

Encara que a Cervera aquest element de la Passió ha estat eclipsat per la Vera Creu, i el miracle del Santíssim Misteri, no

Templet amb el Sant Crist de la Sang.

hem d'oblidar que en moltes poblacions, com la veïna Tàrrrega sense anar més lluny, hi tenen encara avui una especial devoció.

La Confraria de la Sang encarregà un reliquiari per la Santa Espina, que encara avui podem admirar, i que hauria estat ubicat a la cripta, tal vegada en una fornícula lateral.

***

Atesa la conjuntura actual i l'estat en què es troba, entenem en definitiva que la recuperació de la Cripta de Santa Maria de Cervera resulta a hores d'ara molt difícil. No obstant, sí que es podrien dur a terme, sense majors dificultats, les actuacions necessàries per ampliar i fer-ne l'accés practicable, treure'n la runa acumulada (qui sap si no ens enduríem més d'una sorpresa...) i, per descomptat,

Ramon Gené explicant la Cripta.

posar en relleu la seva importància, en el context d'un monument tant destacat com és l'església de Santa Maria del Coll de les Sabines de la nostra ciutat. Així ho reclama el nostre patrimoni, la nostra

història i les nostres tradicions, de les que la festa de Sant Magí n'és exemple paradigmàtic de continuïtat, vitalitat i adaptació.

Bona Festa de Sant Magí!